

Delinkvencija osoba s duševnim smetnjama

Vuković, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:148770>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Lucija Vuković

DELINKVENCIJA OSOBA S DUŠEVNIM SMETNJAMA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Lucija Vuković

DELINKVENCIJA OSOBA S DUŠEVNIM SMETNJAMA

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: Doc.dr.sc. Reana Bezić

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Etiologija kažnjivih ponašanja.....	3
3. Fenomenologija kažnjivih ponašanja.....	6
3.1. Delikti nasilja.....	6
3.1.1. Ubojstvo.....	8
3.2. Obilježja kaznenih djela neubrojivih počinitelja.....	9
4. Obilježja neubrojivih počinitelja kaznenih djela.....	12
4.1. Sociodemografska obilježja.....	12
4.2. Psihosocijalna obilježja.....	14
5. Kaznenopravni položaj osoba s duševnim smetnjama u hrvatskom zakonodavstvu.....	16
5.1. Kazneni zakon.....	17
5.2. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.....	19
6. Tretman neubrojivih počinitelja.....	20
7. Zaključak.....	23
8. Literatura.....	24

Delinkvencija osoba s duševnim smetnjama

Sažetak: Nebrojivi počinitelji kaznenih djela specifična su skupina u društvu. Njihovo je ponašanje uvjetovano psihopatološkim čimbenicima, te se pravnim normama ne suprotstavljaju svjesno niti voljno, što iz formule izbacuje krivnju. Nisu krivi za kaznena djela koja počinju jer u trenutku počinjenja nisu razumjeli značenje i posljedice toga što rade. Kaznenopravni položaj osoba s duševnim smetnjama uređen je posebnim Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Kaznena djela koja nebrojivi počinitelji počinju, u najvećem su broju kaznena djela protiv života i tijela, od čega najčešće kazneno djelo ubojstva i pokušaja ubojstva. Za liječenje nebrojivih počinitelja koriste se razne metode i pristupi, a najvažniji su medicinski, psihoterapijski i psihosocijalni pristup. Kombinacijom nekih ili svih pristupa i pripadajućih metoda nastoji se ispuniti svrha kaznenopravne sankcije, odnosno spriječiti da osoba (ponovno) počinu teže kazneno djelo.

Ključne riječi: nebrojivi počinitelji, delinkvencija, osobe s duševnim smetnjama, ubojstvo, tretman

Delinquency among persons with mental disorders

Abstract: Innumerable perpetrators of criminal acts are a specific group of society. Their behavior is conditioned by psychopathological factors, and they do not oppose legal norms consciously nor willingly, which eliminates guilt from the equation. They are not guilty of criminal acts they commit because at the time of committing they did not understand meaning neither consequences of their acts. The criminal law position of persons with mental disorders is regulated by a special Law on protection of persons with mental disorders. Innumerable perpetrators most often commit a crime against life and limb, of which the most common crime is murder and attempted murder. Various methods and approaches are used for the treatment of innumerable criminals, the most important of which are medical, psychotherapeutic and psychosocial approaches. By combining some or all the approaches and related methods, one tries to fulfill the purpose of the criminal sanction, that is, to prevent a person from (re)committing a more serious crime.

Key words: innumerable perpetrators, delinquency, persons with mental disorders, murder, treatment

Izjava o izvornosti

Ja, Lucija Vuković pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Lucija Vuković

Datum: 29. kolovoza 2022.

1. Uvod

Osobe s duševnim smetnjama počinitelji kaznenih djela čine specifičnu skupinu počinitelja. Kada govorimo o osobama s duševnim smetnjama, u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske nalazimo pojam neubrojive osobe, čiji je pravni položaj uređenim posebnim Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Kazneni zakon neubrojivu osobu definira kao osobu: „koja u vrijeme ostvarenja protupravnog djela nije mogla shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje“ (Kazneni zakon, NN 93/2021., čl. 24, st. 2). Neubrojivog počinitelja kojemu je određena mjera psihijatrijskog liječenja u literaturi možemo naći i pod nazivom forenzički pacijent. Forenzički pacijent je onaj koji je u zakonskom sustavu identificiran kao počinitelj s duševnim poremećajem, može imati psihopatologiju u rasponu od demencije do psihotične, uključujući i psihopatske osobnosti. Svi oni dijele nesposobnost promišljanja prije neke radnje (Bion, 1959.; prema Welldon i Van Velsen, 1997.).

Prema Kaznenom zakonu (NN 93/2021., čl. 40, st. 2) duševnim se smetnjama smatraju duševne bolesti, duševni poremećaji (privremeni), nedovoljni duševni razvitak i druge teže duševne smetnje. Duševne bolesti vrsta su duševnih smetnji koje imaju organsku osnovu, iako za neke od najtežih duševnih smetnji još nije određena biološka osnova (Derenčinović i Getoš, 2008.). Duševne bolesti mogu biti nasljedne, odnosno imati hereditarnu osnovu, a mogu biti i stečene (Derenčinović i Getoš, 2008.). Razlikuju se i po svom kriminogenom učinku, odnosno kod, npr. bipolarnog poremećaja je veća kriminalna aktivnost za vrijeme maničnih, a manja za vrijeme depresivnih faza (Derenčinović i Getoš, 2008.). Treba reći i da se postojanje duševnih smetnji i njihov utjecaj utvrđuje psihijatrijskim vještačenjem u kaznenom postupku (Derenčinović i Getoš, 2008.).

Tema ovoga rada, za početak, u fokus stavlja kriminologiju kao znanost koja proučava pojavne oblike i uzroke kažnjivih ponašanja (Derenčinović i Getoš,

2008.). Pojam delinkvencije, odnosno kažnjivih ponašanja, odnosi se na ona ponašanja za koja pravni poredak neke države propisuje neki oblik sankcije (Derenčinović i Getoš, 2008.). To su ponašanja kojima se čine pravno zabranjena ponašanja ili se propuštaju činiti pravno naložena ponašanja (Derenčinović i Getoš, 2008.). Kažnjiva se ponašanja mogu kategorizirati na više načina, no važno je najprije spomenuti da, prema hrvatskom pravnom poretku, u kažnjiva ponašanja ubrajamo kaznena djela i prekršaje (Derenčinović i Getoš, 2008.). Ne postoje univerzalni kriteriji za podjelu kažnjivih ponašanja na kaznena djela i prekršaje, međutim općenito shvaćanje je da su kaznena djela teža povreda pravnog poretka, a prekršaji lakši oblik (Derenčinović i Getoš, 2008.). O tome što će biti propisano kao kazneno djelo, a što kao prekršaj odlučuje zakonodavac pojedine države (Derenčinović i Getoš, 2008.). U ovom radu fokus će biti na kaznenim djelima stoga treba definirati što su ona. Tako se kazneno djelo u materijalnom smislu definira kao: "...ponašanje čovjeka kojim se povrjeđuju osobito vrijedna pravna dobra, tj. vrednote bez kojih društvo ne bi moglo opstati ili bi, u najmanju ruku, bila ugrožena njegova sigurnost." (Derenčinović i Getoš, 2008.: 4).

Razvoj i funkcioniranje društva bilo je predmetom interesa i istraživanja još od doba Platona i Aristotela, čije ideje označavaju prelazak iz mitološkog u znanstveno poimanje svijeta i to razdoblje obilježeno je važnim znanstvenim spoznajama (Kregar i sur., 2014.). Neke od važnih socioloških spoznaja za temu ovoga rada su tako činjenica da se država prestaje doživljavati kao prijeteća sila i postaje dio demokratskog poretka (Kregar i sur., 2014.). Također, pravo više nije izraz volje nekih viših transcendentnih bića ili vladajućih, već instrument društvene regulacije koji pomaže da društvo funkcionira i napreduje (Kregar i sur., 2014.). Tako dolazimo do poveznice između prava i društva, a time i poveznice prava i osoba s duševnim smetnjama, te na koncu, legitimnosti zadiranja u autonomiju pojedinca u svrhu funkcioniranja društva na općoj razini (Šendula Jengić i Katalinić, 2017.).

Svrha ovog rada je pružiti sistematičan prikaz osnovnih podataka o delinkvenciji osoba s duševnim smetnjama te tako doprinijeti boljem razumijevanju ponašanja

osoba koje zbog poremećenog psihičkog zdravlja i težih duševnih smetnji ugrožavaju sebe i druge.

2. Etiologija kažnjivih ponašanja

Kako je rečeno u uvodu, kriminologija je znanost koja proučava pojavne oblike, odnosno fenomenologiju, i uzroke, odnosno etiologiju kažnjivih ponašanja. Za bolji uvid u temu ovoga rada valja početi s etiologijom, odnosno uzrocima kažnjivih ponašanja.

Etiologija kažnjivih ponašanja objašnjava se kroz endogene i egzogene čimbenike, odnosno unutarnje i vanjske čimbenike (Derenčinović i Getoš, 2008.). Međudjelovanje tih čimbenika koje utječe na pojavu i sadržaj kriminala je proces kojega nazivamo kriminogeneza (Derenčinović i Getoš, 2008.). Ipak, objašnjenja uzroka kažnjivih ponašanja kroz endogene i egzogene čimbenike treba uzeti s dozom opreza i ne potpuno doslovno jer, ako uzmemo tezu poznatog talijanskog liječnika Lombrosa da, tzv. rođeni zločinac ima nisko čelo, činjenica je da ne možemo tvrditi da je svaka osoba s niskim čelom rođeni zločinac (Derenčinović i Getoš, 2008.).

Kriminološke teorije objašnjavaju zašto ljudi čine kažnjiva ponašanja, ali su i izvor važnih spoznaja o povijesti kriminologije, od prvih koraka kriminologije sve do danas (Derenčinović i Getoš, 2008.). Možemo ih razvrstati u tri skupine, točnije, u endogene, egzogene i mješovite (Derenčinović i Getoš, 2008.). Kao što i sami nazivi govore, endogene teorije uzroke činjenja kažnjivih ponašanja pronalaze u unutarnjim obilježjima, odnosno u osobi počinitelja. Egzogene, pak, teorije ključni faktor činjenja kažnjivih ponašanja vide u vanjskim čimbenicima, odnosno u okolini počinitelja, dok treću skupinu čine mješovite teorije koje su kombinacija djelovanja endogenih i egzogenih čimbenika (Derenčinović i Getoš, 2008.). Takva podjela označava biološki, psihološki i socijalni pristup kriminalitetu (Ricijaš, 2009.).

Što se nebrojivih počinitelja tiče, naglasak je na biološkom pristupu. Ellis (1990.; prema Validžić, 2018.) navodi da su kriminalne aktivnosti poput silovanja, napada, zlostavljanja djece i imovinski delikti snažno povezani s genetskim čimbenicima. Također, prema Burkeu (2009.; prema Validžić, 2018.) mnoge su bolesti pod snažnim utjecajem nasljednih čimbenika. S druge strane, iako neke osobine ličnosti mogu biti objašnjene nasljednim karakteristikama, treba oprezno pristupati tvrdnjama da je ljudsko ponašanje određeno njima (Jones, 1993.; prema Validžić, 2018.). U određenim okolnostima, biološki pristup kriminalitetu još uvijek ima važnu ulogu u modernom društvu (Hopkins Burke, 2019.). Tako valja spomenuti višestruko dokazanu povezanost zlouporabe alkohola i kriminalnih aktivnosti (Hopkins Burke, 2019.). Isto tako, zlouporaba alkohola mnogo je snažnije povezana s kriminalnim ponašanjem nego ijedna druga droga, što se djelomično objašnjava i time što je alkohol legalan, lako dostupan i njegova je konzumacija u društvu uobičajena i prihvatljiva (Hopkins Burke, 2019.).

Prema psihološkom pristupu uzroci kriminaliteta regulirani su ljudskim umom, načinom ponašanja pojedinca (Burke, 2009., Buzina, 2011.; prema Validžić, 2018.). Začetke ovog pristupa nalazimo u objašnjenjima psihoseksualnog razvoja i brojnim složenim fazama kroz koje pojedinac prolazi, a kojih nije niti svjestan (Freud, 1920., 1927.; prema Hopkins Burke, 2019.). S vremenom su se razvila raznorazna objašnjenja mogućih psiholoških uzroka kriminalnih ponašanja. Tako se mogući uzrok kriminaliteta pronalazi u izostanku stvaranja bliskih veza s roditeljima (Aichhorn, 1925., Healy i Bronner, 1936.; prema Hopkins Burke, 2019.). Također, Bowlby (1952.; prema Hopkins Burke, 2019.) smatra kako izostanak bliske veze između majke i djeteta u ranim godinama djetetova života može dovesti do kriminaliteta u odraslijoj dobi. I druga istraživanja (Glueck i Glueck, 1950., McCord i sur., 1959., Bandura i Walters, 1959., Hoffman i Saltzstein, 1967.; prema Hopkins Burke, 2019.) uzroke kriminaliteta vide u odnosima i bliskim vezama pojedinca s obitelji u ranoj dobi, odnosno mnogi (Burt, 1945., Mannheim, 1948., Wootton, 1959., West, 1969., Pitts, 1986., Kolyin i sur., 1990, Farrington, 1992a.; prema Hopkins Burke, 2019.) smatraju da je upravo razorena obitelj (*broken family*) uzrok mnogih kriminalnih aktivnosti. Od Alfreda

Bineta, koji početkom 20. stoljeća razvija koncept kvocijenta inteligencije i pronalazi povezanost između stupnja inteligencije i kriminalnog ponašanja, do Eysenckove teorije kriminaliteta, Dollardove teorije frustracije i pronađene povezanosti između frustracije i agresivnosti, sve do psihopatoloških teorija u drugoj polovici 20. stoljeća, kojima se delinkvent definira kao psihički abnormalna osoba te se uvode pojmovi sociopatske ličnosti, antisocijalne ličnosti, kriminalnog psihopata, psihopatske ličnosti i antisocijalnog devijanta (Ricijaš, 2009.). Sve je to obilježilo psihološki pristup objašnjenju uzroka kriminalnog ponašanja.

Naposljetku, uz biološki i psihološki, treba pojasniti i sociološki pristup. Tako sociološki pristup uzrok pojave kriminaliteta pronalazi u socijalnoj okolini koja ima svoje kulturalne vrijednosti i principe, a što utječe na ponašanje pojedinca (Hopkins Burke, 2019.). Dakle, devijantno ili kriminalno ponašanje javlja se kada se pojedinac ili skupina pojedinaca ponašaju u skladu s nekim vrijednostima ili principima koji su suprotni od onih u dominantnoj kulturi u kojoj žive, to jest obitavaju (Hopkins Burke, 2019.). Takva se ponašanja prenose generacijski, ali i na druge pojedince i skupine koji su u bliskom kontaktu s kriminalnim ponašanjem (Durkheim, 1893., Shaw i McKay, 1931.; prema Hopkins Burke, 2019.). Kasnije su razvijene teorije kojima je objašnjeno kako većina pripadnika neke zajednice (naselja, grada države...) dijeli zajedničke vrijednosti koje ih ujedno uče čemu u životu trebaju težiti i na koji način to postići. Tako, ako ne postoji legitiman način da postignu te težnje, okreću se alternativnim rješenjima, između ostalog i kriminalnim ponašanjima (Merton, 1938.; prema Hopkins Burke, 2019.).

U novije vrijeme javljaju se, tzv. integrativne teorije kriminaliteta kojima se pokušavaju reducirati i spojiti mnogobrojne kriminološke teorije (Ricijaš, 2009.). Najvažniji tvorcii takvih teorija su Charles Tittle, Brian Vila, Thomas J. Bernard i Jeffrey B. Snipes (Ricijaš, 2009.).

Tittle je 1995. godine objavio svoju teoriju balansa kontrole, čija glavna pretpostavka je da „količina kontrole kojoj je osoba izložena, u odnosu na količinu kontrole koju on/ona može podnijeti određuje vjerojatnost devijantnog ponašanja,

kao i vrstu devijantnog ponašanja koje bi se moglo manifestirati“ (Vold i sur., 2002:308; prema Ricijaš, 2009.). Brian Vila smatra da teorija koja je dovoljno opća da objasni kriminalna ponašanja, mora biti ekološka, integrativna, razvojna i mora uključivati mikro i makro razine u svojim pretpostavkama (Vold i sur, 2002.; prema Ricijaš, 2009.). Thomas J. Bernard i Jeffrey B. Snipes prezentiraju novu interpretaciju postojećih teorija, odnosno oni žele pronaći pravilnu ulogu teorije u znanstvenom procesu (Bernard, 1990.; prema Ricijaš, 2009.).

3. Fenomenologija kažnjivih ponašanja

Kriminologija se, uz prethodno opisanu etiologiju kažnjivih ponašanja, bavi i proučavanjem fenomenologije kažnjivih ponašanja. Fenomenologija ili učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja odgovara na pitanja zbivaju li se kažnjiva ponašanja u realnosti, koja su to ponašanja i kako se ona ostvaruju (Derenčinović i Getoš, 2008.). Fenomenologija otkriva specifičnosti kažnjivih ponašanja, ali prati i rasprostranjenost, strukturu i kretanje delinkvencije i raspodjelu kažnjivih ponašanja po skupinama prema određenim kriterijima (Derenčinović i Getoš, 2008.). Podjele su brojne, no kažnjiva ponašanja važna za tematiku ovoga rada su delikti nasilja, detaljnije ubojstvo, te specifičnosti kaznenih djela koja čine osobe s duševnim smetnjama pa će, u skladu s time, samo te teme u nastavku biti detaljnije obrađene.

3.1 Delikti nasilja

Nasilje je sveprisutna masovna društvena pojava koja prati čovječanstvo od njegova početka (Derenčinović i Getoš, 2008.). Ono se javlja u različitim oblicima – fizičko, verbalno, ekonomsko, seksualno, usmjereno prema različitim skupinama u društvu, itd. Nasilje se definira kao „uporaba fizičke ili psihičke (kompulzivne) sile prema drugoj osobi koje rezultira povredom nekih zaštićenih vrijednosti te osobe i zajednice u cjelini.“ (Derenčinović i Getoš, 2008.: 40), dok je prema širem shvaćanju nasilje „svaki utjecaj na drugu osobu kojim se kod te osobe izaziva osjećaj straha, nesigurnosti i zavisnosti“ (Derenčinović i Getoš, 2008.: 40).

Nasilje se može razlikovati s obzirom na kaznenopravno i kriminološko određenje, pa tako u kaznenopravnom smislu govorimo o uporabi apsolutne ili psihičke sile prema drugoj osobi (Derenčinović i Getoš, 2008.). Uporaba apsolutne sile znači uporabu fizičke snage ili sredstava koja onemogućuju osobu prema kojoj je to usmjereno, da postupa u skladu sa svojom voljom, odnosno prisiljena je postupati u suprotnosti sa svojom voljom (Derenčinović i Getoš, 2008.). Uporaba psihičke sile, pak, označava situaciju u kojoj je osoba prema kojoj je usmjerena ta sila, fizički u mogućnosti pružiti otpor i djelovati u skladu sa svojom voljom, ali je zbog psihičkog stanja u koje je dovedena, onemogućena pružiti otpor (Derenčinović i Getoš, 2008.). Za ovo određenje ključno je da postoji namjera počinitelja. Također, postoji i nasilje kroz uporabu prijetnje koja se ne smatra aktualnim, već potencijalnim nasiljem (Derenčinović i Getoš, 2008.). Međutim, iznimka je neposredna prijetnja kod koje je, nasilje sadržano u prijetnji, vrlo izgledno i blisko pa se smatra aktualnim nasiljem kao i uporaba fizičke i psihičke sile (Derenčinović i Getoš, 2008.).

S druge strane, nasilje u kriminološkom smislu širi je pojam za koji je dovoljno da je kod osobe izazvan strah i nesigurnost, bilo namjerno ili nenamjerno (Derenčinović i Getoš, 2008.). Ovaj je dio važno razumjeti zbog spoznaje da čovjek ne mora, ali u svakom trenutku može nasilno djelovati što nasilje čini univerzalno djelotvornim sredstvom djelovanja (Derenčinović i Getoš, 2008.).

Važno je razlučiti pojam nasilja od pojma delikta nasilja. Kada govorimo od deliktu nasilja, radi se o ponašanjima koja su zabranjena kaznenim pravom jer povrjeđuju osnovne ustavom zaštićene vrijednosti, to jest čine se kaznena djela ili se krše osnovna pravila građanske discipline, odnosno čine se prekršaji (Derenčinović i Getoš, 2008.). Osnovno obilježje delikta nasilja je nasilje u obliku apsolutne sile, psihičke sile ili neposredne prijetnje (Derenčinović i Getoš, 2008.).

3.1.1 Ubojstvo

O kaznenom djelu ubojstva bit će napisana koja riječ više zbog važnosti za tematiku delinkvencije osoba s duševnim smetnjama. Literatura potvrđuje da je od svih kaznenih djela u populaciji nebrojivih počinitelja, najčešće i najzastupljenije kazneno djelo ubojstva (Goreta i sur., 2007.).

Ubojstvo je najdrastičniji primjer nasilja te se smatra jednim od najtežih i najopasnijih oblika kriminaliteta jer je riječ o uništavanju ljudskog bića, o uzrokovanju smrti čovjeka (Draganić i sur., 2016.). Ubojstvo ima iznimno destruktivan učinak jer, osim uništenja ljudskog života, ima negativan učinak i na osobe koje nisu sudjelovale u samom događaju, odnosno na obitelj žrtve i počinitelja (Kovačević, 2008.; prema Draganić i sur., 2016.). Prema nekima, ubojstvo je tek maleni vidljivi djelić puno većeg nevidljivog temeljnog zločina (Getoš Kalac, 2021.). Točnije, oni smatraju da je ubojstvo krajnji rezultat nekih lakših (u usporedbi s ubojstvom) oblika zločina, poput pljačke, silovanja ili krađe (Getoš Kalac, 2021.). Ubojstvo, kao zločin koji za sobom ostavlja vidljive tragove u vidu tijela preminule osobe je samim time zločin koji je uočljiviji i lakši za identificirati (Getoš Kalac, 2021.). Pretpostavlja se da različiti oblici zločina najvjerojatnije dijele zajedničke uzroke, međutim policija i nadležne službe prije će detektirati ubojstvo nego neki drugi oblik zločina baš zbog očitog „traga“ kojega za sobom ostavlja i u tom smislu, može se reći da je ubojstvo najvidljiviji oblik kriminaliteta (Getoš Kalac, 2021.).

Posebno rizična skupina nebrojivih počinitelja teškog ubojstva su osobe muškog spola s dijagnozom shizofrenije koje zlorabe alkohol (Flanagan i Fisher, 2008.; prema Draganić i sur., 2016.). Veliku ulogu imaju i situacijski čimbenici koje se može povezati s najčešćim motivima počinjenja ubojstva pod utjecajem alkohola, pri čemu se ističu ljubomora, bračne nesuglasice i osveta (Draganić i sur., 2016.).

Prema Šeparoviću stereotip ubojice je „muška osoba, mlađe ili srednje dobi, niskog obrazovanja, niskog socijalnog statusa, često sa zlouporabom alkohola, nerijetko ometenog duševnog zdravlja, koja još živi na selu ili je nedavno

doselila u grad; radi se o osobi koja nerijetko nasiljem inače rješava probleme s bliskim osobama, po strukturi najčešće primitivna ličnost, agresivnih crta i niske tolerancije na frustraciju“ (Derenčinović i Getoš, 2008.). U nastavku će se procijeniti koliko je od tog stereotipa ispravno.

3.2 *Obilježja kaznenih djela neubrojivih počinitelja*

Rezultati novijih istraživanja u svijetu općenito pokazuju da je kriminalitet osoba s duševnim smetnjama u porastu, odnosno kriminalitet osoba koje su u trenutku počinjenja djela (*tempore criminis*) bile smanjeno ubrojive ili neubrojive, kao i kriminalitet osoba koje zlorabe opojna sredstva ili su ovisne o njima (Šendula Jengić, 2008.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.). Tako rezultati jednog švedskog istraživanja pokazuju da je među počiniteljima kaznenih djela, osobito među počiniteljima nasilnih kaznenih djela, bio utvrđen veći broj osoba s mentalnim poremećajima i osoba koje zlorabe sredstva koja izazivaju ovisnost (Hodgins i Janson, 2002.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.). Isto tako, jednom drugom studijom utvrđeno je da osobe koje zlorabe opojna sredstva duplo češće čine kriminalna djela (Modestin i Wuermle, 2005.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.). O vrlo različitim podacima svjedoči zanimljiv navod iz studije o nasilju na Balkanu, provedenoj na podacima iz Hrvatske, Mađarske, Kosova, Sjeverne Makedonije, Rumunjske i Slovenije, gdje se navodi da su u dvije trećine posebno okrutnih slučajeva žrtve žene, ali su počinitelji vrlo rijetko smanjene ubrojjivosti ili neubrojivi (Getoš Kalac, 2021.). U kriminološkoj literaturi ne postoji suglasje oko točnog podatka o postotku, odnosno udjelu osoba s duševnim smetnjama u ukupnosti delinkventne populacije (Derenčinović i Getoš, 2008.) pa tako neki podaci (Gunn, 1991.; prema Derenčinović i Getoš, 2008.) svjedoče o 37% osoba kod kojih je utvrđena neka duševna smetnja (istraživanje provedeno na zatvorenicima). S druge strane, Sutherland je došao do drugačijih zaključaka, odnosno da se u zatvorima nalazi manje od 5%, u nekima i manje od 1% duševno oboljelih osoba (Derenčinović i Getoš, 2008.).

Radi se o specifičnoj skupini u društvu i nemoguće je znati točan udio nebrojivih počinitelja u ukupnoj populaciji, no činjenica je da je ta skupina prisutna u ukupnoj populaciji počinitelja kaznenih djela, što raspravu o ovoj temi čini legitimnom.

U ovom će dijelu rada biti detaljnije prikazane specifičnosti kaznenih djela koja čine osobe s duševnim smetnjama. Bit će riječi o vrstama kaznenih djela i kojom učestalošću ih čine nebrojivi počinitelji, o nekim obilježjima vezanim uz žrtve, te o načinu, mjestu i vremenu počinjenja kaznenih djela. Radi sistematičnosti i bolje preglednosti, navedena područja u nastavku će biti obrađena redom kako su i navedena.

Za početak treba reći o kojim kaznenim djelima je najčešće riječ kada govorimo o delinkvenciji osoba s duševnim smetnjama. Prema većini istraživanja, najbrojnija kaznena djela koja čine nebrojivi počinitelji su kaznena djela protiv života i tijela (Ljubičić, 2013.). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku za razdoblje od 2004. do 2013. godine, kaznenih djela protiv života i tijela u Republici Hrvatskoj počinilo je 27,70% nebrojivih počinitelja (Treursić i sur., 2015.). Nebrojivi počinitelji, također, relativno često čine protupravno djelo protiv slobode i prava čovjeka/osobne slobode (20,03%), zatim protiv braka, obitelji i mladeži (18,32%), te protiv imovine (13,07%) (Treursić i sur., 2015.). Konkretno, radi se o 48% protupravnih djela ubojstva i pokušaja ubojstva, zatim imovinski delikti, krađe, uništavanje groblja i pronevjera (19,8%) te razbojstva (16,1%) (Treursić i sur., 2015.). S druge strane, istraživanje koje su proveli Kovač i sur. (2007.) pokazuje da je najveći postotak ispitanika, njih 41,18% počinilo kaznena djela protiv imovine, dok je njih 29,41% počinilo kaznena djela protiv života i tijela. Podatak koji se u svoj pregledanoj literaturi međusobno potvrđuje je da nebrojivi počinitelji kaznenih djela najrjeđe čine kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa. Prema Treursić i sur. (2015.) protupravnih djela seksualnih delikata na štetu djece je u 3,1% slučajeva, kao i prijetnji. Prema Kovač i sur. (2007.) takvih djela počinilo je 20,59% njihovih ispitanika. No, treba uzeti u obzir da je istraživanje Treursić i suradnika iz 2015. provedeno na cjelokupnoj populaciji, odnosno na podacima iz Državnog zavoda za statistiku kojima je obuhvaćena cijela populacija (ubrojivi i nebrojivi

počinitelji), dok je istraživanje Kovač i suradnika iz 2007. provedeno isključivo na neubrojivim počiniteljima.

Jedna od specifičnosti kaznenih djela koja počine neubrojivi počinitelji jest njihova povezanost sa žrtvom. Istraživanje provedeno na počiniteljima alkoholičarima tako svjedoči o podatku da je najveći udio počinjenih kaznenih djela onih u partnerskim zajednicama, točnije njih 50% (Draganić i sur., 2016.). Kada je u pitanju kazneno djelo ubojstva, podaci istog istraživanja nalaze da su žrtve alkoholičara najčešće članovi uže obitelji, odnosno supruga ili izvanbračna supruga (20%), sin i brat (15%) i poznanici (45%). Prema istraživanju kojega je provela Ljubičić (2013.) najčešće žrtve duševno oboljelih osoba su majka (11,9%), otac (11,1%), supruga (6,8%), prijatelji (13,2%), nepoznate osobe (6,0%) i članovi šire obitelji (5,6%). Prethodno navedeno istraživanja tako utvrđuje da su najčešće žrtve sinova bili očevi, a žrtve žena su isključivo djeca i svekrve (Ljubičić, 2013.). Strana istraživanja potvrđuju nalaz da su žrtve duševno oboljelih osoba najčešće njihovi bližnji, odnosno njihovi roditelji. Zanimljiva je opservacija Subotića (1905.; prema Ljubičić, 2013.) koji smatra da su žrtve najčešće članovi obitelji jednostavno zato jer su fizički najbliže oboljelima. Podaci o odnosu počinitelja i žrtve pokazuju da se u preko 60% kaznenih djela neubrojivih počinitelja, radi o odnosu počinitelja i žrtve dugotrajno opterećenim negativnim emocijama (Ljubičić, 2013.). Tako se najčešće radi o dugotrajnom konfliktu u čijoj osnovi je patološka ljubomora ili paranoidnost oboljelog uslijed neliječene duševne bolesti, a rjeđe o nedavnom konfliktu ili skladnim odnosima (Ljubičić, 2013.). Najmlađa žrtva ispitanika istraživanja kojeg su proveli Draganić i suradnici (2016.) imala je nepunih godinu dana, a najstarija 84 godine. Dvije trećine žrtava su muškog spola (64%), prosječne dobi od 47 godina (Draganić i sur., 2016.).

Specifičnosti kaznenih djela neubrojivih počinitelja mogu se analizirati i kroz aspekt načina, mjesta i vremena počinjenja djela. Nalazi jednog istraživanja (Draganić i sur., 2016.) pokazuju da se ubojstvo najčešće čini hladnim oružjem (44%), od čega najčešće nožem (30%). Četvrtina počinitelja za kazneno djelo koristi vatreno oružje, a vlastita snaga zastupljena je u svakom šestom slučaju (Draganić i sur., 2016.). Takvi se rezultati mogu objasniti činjenicom da se

hladno oružje često koristi u kućanstvima i najdostupnije je svim dobnim skupinama, osobito u ruralnim dijelovima gdje se počini velik broj ubojstava (Draganić i sur., 2016.). Nešto manje od trećine ubojstava počinjeno je u kući ili stanu počinitelja, a tek 8% u ugostiteljskom objektu (Draganić i sur., 2016.). Nasuprot tim podacima stoje rezultati drugog istraživanja (Mužinić i sur., 2000.; prema Draganić i sur., 2016.) prema kojima se najviše ubojstava dogodi na otvorenim prostorima. Najviše se ubojstava dogodi u poslijepodnevnom i večernjim satima, odnosno preko polovice ubojstava počinjeno je u razdoblju između 16 i 23 sata (Draganić i sur., 2016.).

4. Obilježja nebrojivih počinitelja kaznenih djela

Psihodinamska procjena zahtijeva razumijevanje širokog spektra faktora koji čine neku osobu takvom kakva je (Welldon i Van Velsen, 1997.). Ti faktori obuhvaćaju sve od psihološkog rasta i razvoja pojedinca, njegovu obitelj unazad barem tri generacije, kulturu i subkulturu u kojoj taj pojedinac živi i još mnoge druge okolnosti (Welldon i Van Velsen, 1997.). Stoga će u nastavku biti prikazana neka sociodemografska i psihosocijalna obilježja nebrojivih počinitelja kaznenih djela kako bismo bolje razumjeli pozadinu iz koje te osobe dolaze.

4.1 Sociodemografska obilježja

Neka od sociodemografskih obilježja o kojima će biti riječi u nastavku odnose se na dob, stupanj obrazovanja, zanimanje, te bračni status.

Prema Treursić i sur. (2015.) najviše protupravnih djela ostvareno je u dobi od 21 do 30 godina starosti (28,8%), što se objašnjava visokim stupnjem socijalne aktivnosti u toj dobi života pa je veća mogućnost dolaska u konfliktne situacije, a i osobe su fizički najsnažnije u tom razdoblju života. To se poklapa s podacima istraživanja kojeg su provele Mustapić i Jadrešin (2014.), prema kojima je najveći postotak zatvorenika star između 19 i 30 godina. Najmanje ostvarenih protupravnih djela je u najmlađoj dobnj skupini (6,5%), zatim u najstarijoj

dobnoj skupini (7,4%) (Mustapić i Jadrešin, 2014.). Prema istraživanju kojega je provela Ljubičić (2013.) preko 90% ispitanika činili su muškarci, a tek 8,5% žene. Istraživanje je provedeno na počiniteljima smještenima na liječenje i čuvanje u zatvorsku psihijatrijsku bolnicu. Najstariji pacijent imao je 77, a najmlađi 26 godina, a najbrojniji su oni između 41 i 56 godina (Ljubičić, 2013.). Više od trećine ispitanika rođeno je na selu, njih 16% u gradu srednje veličine, te 21,4% u velikom gradu (Ljubičić, 2013.).

Što se obrazovanja tiče, utvrđeno je da su devet muškaraca i jedna žena nepismeni, bez potpune i sa završenom osnovnom školom je 34% ispitanika, diplomu više škole ima 2,6%, a najbrojniji su oni sa završenom srednjom stručnom školom (47,4%). Primijećeno je da žene češće posjeduju više i visoko obrazovanje u odnosu na muškarce (Ljubičić, 2013.).

Prikupljeni podaci pokazuju da gotovo polovica (43,2%) ispitanika nikada nije bila u radnom odnosu, a među onima koji jesu, najveći je broj obavljao radnička zanimanja (25,2%) (Ljubičić, 2013.). Prema podacima drugog istraživanja (Mustapić i Jadrešin, 2014.) čak 71,1% zatvorenika je prije dolaska na izdržavanje kazne bilo nezaposleno ili u prijevremenoj mirovini (22,2%). Među ispitanicima bilo je i mali postotak vlasnika privatnih poduzeća (2,1%) i umirovljenika (14,5%) (Ljubičić, 2013.). Pronađena je zanimljiva statistički značajna razlika između ispitanika starijih od 50 i onih rođenih od 1971. do 1980. godine. Ovi potonji puno su češće nezaposleni u odnosu na ostale ispitanike (Ljubičić, 2013.). Moguće objašnjenje takve situacije jesu društvene neprilike devedesetih godina koje su pratile njihovo odrastanje (Ljubičić, 2013.). S druge strane, treba uzeti u obzir da su to ljudi čija je bolest nastupila relativno rano te kao takva nije ostavljala puno prostora za zaposlenje u zemlji u kojoj je stopa nezaposlenosti ionako visoka (Ljubičić, 2013.).

Preko polovice ispitanika nikada nije bilo u braku (59,8%), dok je izvanbračnu ili bračnu zajednicu ostvarilo 17,1% ispitanika od kojih se njih 20% razišlo (Ljubičić, 2013.). Većina ispitanika nema djecu (63,7%), a ukoliko imaju, najčešće se radi o jednom ili dva djeteta; samo dva ispitanika imaju više od četvero djece (Ljubičić, 2013.). Isto tako, većina ispitanika je prije izvršenja

kaznenog djela živjelo samostalno (17,9%) ili sa članovima uže obitelji, odnosno s roditeljima i braćom i sestrama, samo s majkom ili sa suprugom i djecom (Ljubičić, 2013.). zanimljivo je da je najmanji broj ispitanika živio u višegeneracijskim obiteljima, s rođacima ili s članovima obitelji s kojima nisu u krvnom srodstvu (Ljubičić, 2013.).

4.2 *Psihosocijalna obilježja*

Nastavno na sociodemografski opis neubrojivih počinitelja slijedi i psihosocijalni opis, odnosno analiza neubrojivih počinitelja kroz aspekt kvalitete odnosa u njihovim primarnim obiteljima, okolnosti njihova odrastanja, eventualne smetnje u socijalnom razvoju i obrazovanju, ranije počinjena kaznena djela i intervencije u okviru socijalne skrbi, te najčešće dijagnoze neubrojivih počinitelja kaznenih djela.

Prema podacima istraživanja Draganić i suradnika iz 2016. svi ispitanici imali su narušene obiteljske odnose u primarnoj obitelji, a dvije trećine počinitelja nije u partnerskom odnosu, odnosno nikada nisu sklapali bračnu zajednicu, udovci su ili su se razveli. Prema Ljubičić (2013.) preko 60% brakova može se okarakterizirati kao disfunkcionalne. Kada govorimo o odnosu oca i majke prema počinitelju ističe se da očevi znato rjeđe stvaraju emotivnu bliskost prema oboljelima u usporedbi s majkama (Ljubičić, 2013.). Očevi su znatno češće agresivni, i očevi i majke podjednako su hladni, dok ambivalentnih i prezaštićujućih očeva ima znatno manje nego majki (Ljubičić, 2013.). Također, zanimljiv podatak je o povezanosti kvalitete braka roditelja na počinitelja (ispitanika), pri čemu je utvrđeno da je kod oba roditelja vidljiv utjecaj kvalitete braka na njihov odnos prema ispitaniku, a osobito kod očeva (Ljubičić, 2013.). U istom su istraživanju pronađeni podaci da ispitanici općenito prema očevima gaje negativnije emocije nego prema majkama.

Isto tako, utvrđuje se da je većina ispitanika imala nekih problema tijekom školovanja, te je većina njih iskazivala društveno neprihvatljiva ponašanja poput bježanja od kuće i škole, te ranu zloupotrebu alkohola (Draganić i sur., 2016.).

Zanimljivo je da je većina ispitanika odrasla u potpunim obiteljima, međutim zbog svakodnevne izloženosti neadekvatnim obrascima ponašanja, poput fizičkog i psihičkog nasilja i zanemarivanja, alkoholizma roditelja i slično, nisu se uspjeli razviti u stabilne osobe (Draganić i sur., 2016.). Kovčo (1997.; prema Draganić i sur., 2016.) smatra da razvoj djeteta bez roditelja ili bez jednog roditelja nema značajan utjecaj na samu osobu, već da veći i negativniji utjecaj ima odrastanje u potpunoj obitelji gdje su odnosi nasilni i nesređeni. Svaki peti ispitanik odrastao je uz oba roditelja alkoholičara, odnosno dvije trećine ispitanika odraslo je uz oca alkoholičara (Draganić i sur., 2016.).

Prema Petak (2005.; prema Draganić i sur., 2016.) važno je promotriti i aspekt ranijih intervencija u okviru socijalne skrbi jer su kao takvi marginalizirani, što može dovesti do sukoba u obitelji kao i narušene slike o sebi, smanjenog samopouzdanja i sniženog praga tolerancije na frustracije. Isto tako, važno je pratiti njihova eventualna liječenja, kao i počinjenja drugih kaznenih djela jer sve to može upućivati na neke spoznaje važne za uspješniji tretman i prevenciju kažnjivih ponašanja osoba s duševnim smetnjama. Tako stoji podatak da je 37% nebrojivih počinitelja kaznenog djela ubojstva bilo liječeno u psihijatrijskim bolnicama, u prosjeku četiri puta (Draganić i sur., 2016.). Prema istraživanju kojeg je provela Ljubičić (2013.) preko 70% počinitelja je i prije izricanja mjere bio psihijatrijski liječen. U istom istraživanju utvrđeno je da je tek 6,4% ispitanika psihijatra posjećivalo redovito, dok je četvrtina ispitanika taj kontakt ostvarivala prisilno.

Najčešće dijagnoze nebrojivih počinitelja kaznenih djela razlikuju se od istraživanja do istraživanja, ali uglavnom im je zajedničko da kod nebrojivih počinitelja prednjači shizofrenija. Tako Mužinić i suradnici (2000.; prema Draganić i sur., 2016.) kao najčešću dijagnozu svojih ispitanika navode shizofreniju (18%) te u 8% slučajeva ovisnost o alkoholu. U istraživanju Kovač i suradnika iz 2007. provedenom na počiniteljima s teškoćama u razvoju, uz dijagnozu nekog od stupnjeva mentalne retardacije, ispitanici najčešće imaju u komorbiditetu dijagnozu shizofrenije (26,47%) i/ili ovisnosti (23,53%). I u istraživanju kojeg je provela Ljubičić (2013.) utvrđeno je da najveći broj ispitanika ima dijagnosticiran poremećaj iz shizofrenog kruga. Također, utvrđeni

su poremećaji ličnosti (granični, shizoafektivni i s psihotičnim epizodama), te bipolarno-afektivni poremećaj (Ljubičić, 2013.). Relativno često se radi o ovisnosti o alkoholu, koji se javlja i u komorbiditetu s drugim oboljenjima poput paranoidne shizofrenije i poremećaja ličnosti (Ljubičić, 2013.). Još podataka o duševnim smetnjama povezanim s kažnjivim ponašanjima pronalaze Modestin i Wuermle (2005.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.) koji kažu da osobe koje zlorabe opojna sredstva duplo češće čine kriminalna djela. Također, poremećaji osobnosti koji se najčešće povezuju s činjenjem kažnjivih djela uključuju antisocijalni, histrionski, narcistični, te granični, odnosno emocionalno nestabilni poremećaj osobnosti (DSM V, 2013.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.).

5. Kaznenopravni položaj osoba s duševnim smetnjama u hrvatskom zakonodavstvu

Regulacija kaznenopravnog položaja osoba s duševnim smetnjama počinitelja kaznenih djela velik je izazov za kaznenopravnu znanost i praksu (Škorić i Srdoč, 2015.). Izazov leži u činjenici da se radi o skupini osoba koje se pravnim normama ne suprotstavljaju svjesno niti svojom voljom, već je njihovo ponašanje uvjetovano psihopatološkim čimbenicima (Škorić i Srdoč, 2015.). S jedne strane, njihovo stanje čini ih nepredvidivima i potencijalno opasnim za društvo, ali i onesposobljenima da se pobrinu za zaštitu vlastitih prava, što naposljetku vodi tezi da je potrebno uspostaviti pravne mehanizme koji će osigurati upravo to – zaštitu društva od potencijalno agresivnog ponašanja neubrojivih osoba koje može predstavljati opasnost za društvo, te zaštitu neubrojivih osoba i njihovih prava (Škorić i Srdoč, 2015.). Kaznenopravni sustavi suvremenih europskih država polaze od stajališta da je pojedinac odgovoran za radnje koje su rezultat njegova izbora i da kažnjen treba biti samo onaj pojedinac koji samostalno i svjesno odlučuje o poduzimanju neke radnje (Škorić i Srdoč, 2015.). Dolazimo do pojma ubrojivosti, što je jedan od uvjeta kaznenopravne odgovornosti (Mossman i sur., 2007.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.), a definira se kao mogućnost i sposobnost shvaćanja značenja djela i mogućnost upravljanja vlastitim postupcima (Mustapić i Jadrešin, 2014.). U tom smislu, ubrojivost je od izrazite

važnosti u trenutku počinjenja kaznenog djela, odnosno *tempore criminis*, te se pretpostavlja za sve punoljetne osobe (Buchanan, 2006.; prema Mustapić i Jadrešin, 2014.). Dakle, nebrojiva osoba ne može shvatiti značenje i posljedice svojih postupaka, što znači da se pravnim normama ne suprotstavlja svjesno ni voljno, čime je njeno kažnjavanje isključeno (Škorić i Srdoč, 2015.). Ipak, pored potreba osoba koje su počinile nezakonito djelo i potreba društva, potrebno je zadovoljiti i potrebe onoga koji je oštećen tim djelom. Tako se, kao što je objašnjeno, ne provodi kažnjavanje nebrojivih počinitelja kaznenih djela, ali postoji mogućnost primjene drugih mjera prema takvim počiniteljima (Tripalo i Burić, 2012.).

Sve su to razlozi potrebe za posebnom pravnom regulacijom postupka prema osobama koje su u stanju nebrojivosti počinile protupravno djelo. Dva najvažnija zakona u tom smislu su Kazneni zakon Republike Hrvatske i Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama koji će u nastavku biti nešto detaljnije obrađeni.

5.1 *Kazneni zakon*

Kazneni zakon Republike Hrvatske propisuje ubrojivost, namjeru i nehaj, svijest o protupravnosti, te nepostojanje ispričavajućih razloga kao četiri preduvjeta za postojanje krivnje (Škorić i Srdoč, 2015.). Za osobe s duševnim smetnjama počinitelje kaznenih djela važan je pojam ubrojivosti, točnije nebrojivosti. Iako zakonski nije definirana, ubrojivost se smatra mogućnošću djelovanja u skladu s pravnim normama i sukladno tome, sposobnošću za krivnju (Škorić i Srdoč, 2015.). U kaznenom pravu pretpostavlja se postojanje ubrojivosti, ali ono se može osporavati. S obzirom na to, zakon ne definira ubrojivu, već nebrojivu osobu (Škorić i Srdoč, 2015.). Tako, kada govorimo o osobama s duševnim smetnjama počiniteljima kaznenih djela u pravnom smislu govorimo o nebrojivim osobama, odnosno nebrojivim počiniteljima. Kazneni zakon nebrojivu osobu definira kao osobu: „koja u vrijeme ostvarenja protupravnog djela nije mogla shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti,

nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje“ (Kazneni zakon, NN 93/2021., čl. 24, st. 2).

Pravni položaj nebrojivih počinitelja mijenjao se kroz povijest hrvatskog zakonodavstva. Tako, prvo možemo govoriti o razdoblju od osamostaljenja Republike Hrvatske do 1997. godine, kada je položaj nebrojivih osoba u potpunosti bio reguliran u okviru kaznenopravnog sustava. Osobi za koju bi se utvrdilo da je u stanju nebrojivosti počinila kazneno djelo mogla se izreći sankcija sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili obveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi (Škorić i Srdoč, 2015.). Međutim, smještanje u psihijatrijske ustanove često se poduzimalo bez provođenja sudskog postupka i donošenja sudske odluke o prisilnoj hospitalizaciji (Tripalo, 2017.), a trajanje mjere liječenja u ustanovi nije bilo vremenski ograničeno (Škorić i Srdoč, 2015.). To je u konačnici dovelo do čestog kršenja prava na slobodu i drugih temeljnih ljudskih prava (Tripalo, 2017.).

1997. godine donesen je novi kazneni zakon koji je uveo novi koncept načela krivnje. Zakon je propisivao da: „Nebrojiva osoba nije kriva i prema njoj se ne može primijeniti kaznenopravna sankcija.“ (Kazneni zakon. NN 110/1997., čl. 40, st. 1), odnosno nitko nije mogao biti kažnjen niti se prema njemu mogla primijeniti druga kaznenopravna sankcija ako nije bio kriv za počinjeno djelo. Sud je bio nadležan utvrđivati nebrojivost počinitelja i počinjenje kaznenog djela, ali ne i opasnost počinitelja te njegov smještaj u ustanovu (Tripalo, 2017.). Kasnijim izmjenama i dopunama zakona sud je, na koncu ovlašten utvrđivati i opasnost počinitelja, odnosno mogao je odrediti prisilni smještaj nebrojivom počinitelju, ali je odluka o produljenju tog smještaja, kao i odluka o otpustu ostala u nadležnosti građanskog suda (Tripalo, 2017.).

Najnoviji i trenutno važeći kazneni zakon donesen je i usvojen 2011. godine. Taj se Zakon vraća izvornom značenju koncepta načela krivnje prema kojemu nitko ne može biti kažnjen ako nije kriv za počinjeno djelo (Škorić i Srdoč, 2015.), ograničivši to načelo samo na nemogućnost kažnjavanja nebrojivih počinitelja, ali mogućnost izricanja sigurnosnih mjera (Tripalo, 2017.). Dakle, Kazneni

zakon iz 2011. propisuje da: „Neubrojiva osoba nije kriva i ne može joj se izreći kazna“ (Kazneni zakon. NN 125/2011., čl. 24, st. 1), i „Neubrojivoj osobi može se izreći sigurnosna mjera zabrane obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, zabrane upravljanja motornim vozilom, zabrane približavanja, udaljenje iz zajedničkog kućanstva i zabrane pristupa Internetu.“ (Kazneni zakon. NN 125/2011., čl. 24, st. 4).

Kazneni zakon iz 2011. propisao je da će se prema osobi koja je počinila kazneno djelo u stanju neubrojivosti postupiti prema odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.

5.2 *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*

Novi Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (ZZODS) stupio je na snagu 2015., a najvažnija novost bila je mogućnost liječenja na slobodi (Škorić i Srdoč, 2015.). Takva mjera donijela je mogućnost dosljedne primjene načela razmjernosti koje zahtijeva da stupanj ograničenja temeljnih prava neubrojive osobe bude u skladu sa stupnjem njezine opasnosti (Škorić i Srdoč, 2015.).

Temeljna pretpostavka za izricanje mjere prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu i mjere liječenja na slobodi je ista. Radi se o postojanju vjerojatnosti da bi osoba zbog težih duševnih smetnji, zbog kojih je nastupila njena neubrojivost, mogla ponovno počiniti teže kazneno djelo (ZZODS, NN 76/2014., čl. 51). Nadalje, potrebna je procjena suda je li za otklanjanje opasnosti potrebno liječenje u ustanovi ili je dovoljno liječenje na slobodi.

Prisilni smještaj neubrojive osobe u psihijatrijskoj ustanovi može trajati „najdulje do isteka najviše propisane kazne za protupravno djelo koje je neubrojiva osoba počinila, računajući od početka psihijatrijskog liječenja“ (ZZODS, NN 76/2014., čl. 56, st. 1). S druge strane, psihijatrijsko liječenje neubrojive osobe na slobodi može trajati „najdulje pet godina računajući od početka toga liječenja“ (ZZODS, NN 76/2014., čl. 56, st. 2). Te se dvije vrste liječenja mogu kombinirati, ali ukupno trajanje psihijatrijskog liječenja ne smije premašiti rok propisan za najdulje trajanje prisilnog smještaja u psihijatrijskoj ustanovi (ZZODS, NN

76/2014., čl. 56). Ako sud utvrdi da „ne postoje pretpostavke za prisilni smještaj neubrojive osobe, ali da postoje pretpostavke za određivanje njezina psihijatrijskog liječenja na slobodi, donijet će rješenje o zamjeni prisilnog smještaja psihijatrijskim liječenjem na slobodi u trajanju do jedne godine“ (ZZODS, NN 76/2014., čl. 59, st. 3). Time se osigurava usklađenost tretmana sa stupnjem opasnosti pacijenta i njegovom spremnošću na suradnju u tretmanu.

U koju će psihijatrijsku ustanovu neubrojiva osoba biti smještena odlučuje županijski sud prema mjestu prebivališta ili boravišta neubrojive osobe (Škorić i Srdoč, 2015.). Tu odluku sud donosi na temelju presude kaznenog suda, nalaza i mišljenja vještaka psihijatra, te po potrebi i drugih podataka koji su utjecali na donošenje odluke o izrečenoj mjeri (Škorić i Srdoč, 2015.). Prilikom odabira prikladne ustanove, sud će voditi računa o stupnju opasnosti osobe i sigurnosnim uvjetima u ustanovama, dok će osobu koja se liječi na slobodi uputiti u ustanovu s liste koja je najbliža njenom prebivalištu, odnosno boravištu (Škorić i Srdoč, 2015.). To je ujedno i jedna od odredbi koja u praksi najslabije funkcionira jer, iako je važno što prije neubrojivu osobu smjestiti u zdravstvenu ustanovu, u praksi se probijaju svi rokovi propisani zakonom i taj postupak često traje puno duže nego bi smio (Škorić i Srdoč, 2015.). To predstavlja problem jer, sve dok se osobu ne smjesti u ustanovu ona je hospitalizirana u okviru zatvorskog sustava, gdje ne postoje adekvatni uvjeti za smještaj i liječenje takvih pacijenata (Škorić i Srdoč, 2015.).

Na koncu, može se zaključiti da se hrvatski zakonodavni okvir s vremenom mijenjao, modernizirao i prilagođavao novim potrebama, te su prepoznati nedostaci na koje se i reagiralo. Ipak, treba reći da mjesta za poboljšanje još uvijek ima mnogo.

6. Tretman neubrojivih počinitelja

Tretman neubrojivih počinitelja opsežna je tema sama za sebe, no s obzirom da to nije centralna tema ovoga rada, u nastavku će se ukratko prikazati svrha, ciljevi i ono osnovno o tretmanu.

U tretmanske intervencije ubrajamo različite procese i aktivnosti usmjerene na redukciju simptoma i rizika, kao i poticanje pozitivnih promjena u ponašanju i funkcioniranju pojedinca (Žižak, 2010.; prema Naglaš, 2020.). Prema Ljubičić (2013.) tretman podrazumijeva niz postupaka i mjera, od medicinskih, psihoterapijskih i socioterapijskih, sve do savjetodavnih ili neposrednih oblika pomoći. Nešto općenitiju definiciju nude English i English (1972.; prema Ljubičić, 2013.) prema kojima tretman označava jednostavno podvrgavanje neke osobe postupku ili utjecaju.

Osnovni cilj terapijskog rada s forenzičkim pacijentima je rehabilitacija (Ljubičić, 2013.), a najbolja rehabilitacijska terapija je ona koja multidimenzionalna, usmjerena na čimbenike problematičnog ponašanja i značajne aspekte korektivne rehabilitacije, te je uz to relativno jednostavna i efikasna, osobito u smislu reintegracije (Ljubičić, 2013.). Isto tako, terapija bi trebala biti prilagođena svakom od pacijenata, uzimajući u obzir pacijentove potrebe i njegova osobna obilježja (Robertson i sur.; prema Ljubičić, 2013.).

Zanimljivo je ovdje spomenuti usporedbu koju iznosi Ćirić (2016.) u kojoj slikovito prikazuje kako je besmisleno liječiti pacijenta ako ne znamo ništa o njemu jer, ako ne znamo od čega pacijent boluje kako da znamo što i kako liječiti. Tako, da bismo liječili neubrojivu osobu trebamo dobro upoznati odrednice koje su važne za tu neubrojivost, odnosno trebamo dobro upoznati ličnost pacijenta i njegovu povijest (Ćirić, 2016.). Tako je, recimo, prepoznato kako specifična struktura ličnosti psihopata zahtijeva specifičan tretman (Derenčinović i Getoš, 2008.). Specifičnost leži u tome da će osoba s psihopatskom ličnosti, u usporedbi s onom koja nema takvu ličnost, u sličnim objektivnim uvjetima, lakše podleći kriminogenoj situaciji (Derenčinović i Getoš, 2008.). Zatvorski smještaj za tu skupinu nije preporučljiv zbog njihove, tzv. kriminalne kontaminoznosti, a uobičajene metode liječenja osoba s duševnim smetnjama daju slabe rezultate kod ovakvih ličnosti (Derenčinović i Getoš, 2008.). Stoga se, uzimajući u obzir da psihopatskim ličnostima nedostaje empatije, nove terapijske metode usmjeravaju upravo na to. Tako se nove metode fokusiraju na pobuđivanje osjećaja empatije prema drugima, na način da počinitelji čitaju duboko bolne izvještaje o zločinima sličnim onima koje su oni sami počinili, ispričane iz

perspektive žrtve (Derenčinović i Getoš, 2008.). Gledaju i videosnimke žrtava koje emotivno prepričavaju što su osjećale za vrijeme zlostavljanja, a potom počinitelji pišu o vlastitom zločinu iz perspektive žrtve zamišljajući što je žrtva osjećala, te se naposljetku počinitelj podvrgava simulaciji zločina, ali u ulozi žrtve (Derenčinović i Getoš, 2008.).

Podjele tretmana su složene i mnogobrojne što svjedoči o potrebi za raznolikošću tretmana forenzičkih pacijenata (Ljubičić, 2013.). Treba spomenuti farmakoterapiju, odnosno medicinski pristup liječenju neubrojivih pacijenata, koja je najčešći način liječenja agresivnog ponašanja iako nije toliko uspješna kod liječenja dugotrajnog agresivnog poremećaja i nasilničkog ponašanja, koliko kod liječenja akutnog prolaznog agresivnog ponašanja (Folnegović-Šmalc i sur., 2009.; prema Validžić, 2018.). Liječenje farmakoterapijom često je prvi korak, no rijetko ili nikada dovoljno. Tako, nakon i uz farmakoterapiju slijede psihosocijalne i psihoterapijske metode. Cilj psihosocijalnih i psihoterapijskih postupaka je poboljšanje psihološkog i socijalnog funkcioniranja osobe (Validžić, 2018.). Neki od specifičnih ciljeva odnose se na smanjenje intenziteta i pojave simptoma, smanjenje nepovoljnog utjecaja stresa, poboljšanje vještina nošenja sa stresom, povećanje kvalitete života, poboljšanje komunikacije, ali i smanjenje negativnog učinka stigme na kvalitetu života i smanjenje posljedica zlostavljanja, zanemarivanja i nepovoljnih modela privrženosti te prevencija recidiva psihoze (Hrvatsko psihijatrijsko društvo, 2017.; prema Validžić, 2018.).

Tretman neubrojivih počinitelja najuspješniji je kad se provodi u najmanje ograničavajućem okruženju i kada se provodi u zajednici, a jedini razlog zbog kojeg se tretman odvija u instituciji je što je tako određeno zakonom ili je potreban radi zaštite društva ili samog počinitelja (Andrews, 1990, Test, 1992; prema Validžić, 2018.). Iz svega navedenog, vidljivo je da je liječenje neubrojivih počinitelja vrlo složeno i zahtjevno jer ne postoji jedna metoda ili jedan lijek koji će biti efikasni jer niti u pozadini najčešće nije samo jedna dijagnoza. Zato se u njihovom liječenju koriste razne metode koje se kombiniraju, čime se nastoji smanjiti razina njihovog rizičnog ponašanja i prevenirati ponovno počinjenje kaznenog djela (Naglaš, 2020.).

7. Zaključak

Istraživanja pokazuju da je čak 85% počinitelja prije počinjenja kaznenog djela bilo na nekoj vrsti psihoterapije, a s obzirom i da većinu neubrojivih počinitelja čini mlađa dobna skupina, iznimno je naglašena potreba za razvijanjem efikasnih preventivnih programa za neubrojive počinitelje.

Treba istaknuti i važnost razumijevanja ove problematike za struku socijalnog rada, osobito u kontekstu transgeneracijskog prijenosa nasilnog ponašanja, koje može biti pojačano prisutnošću nekih duševnih smetnji (Draganić i sur., 2016.). Povezanost zdravstvenih i socijalnih aktivnosti očituje se u svim fazama liječenja bolesnika – od prepoznavanja (naročito prepoznavanja) prvih simptoma i otkrivanja bolesti, do liječenja i rehabilitacije pacijenta (Ostojić, 2012.). Kao što je navedeno, uloga socijalnih radnika je vrlo važna u svim fazama liječenja, osobito u fazi prepoznavanja prvih simptoma bolesti jer su socijalni radnici redovito u kontaktu s osobama u nepovoljnim životnim situacijama pa je važno da su educirani i znaju prepoznati simptome bolesti kako bi korisnike potaknuli i uputili na liječenje (Maljuna i sur., 2019.).

Stoga se nameće ideja da potencijal leži u interdisciplinarnoj suradnji različitih stručnjaka kako bi se osmislili uspješni preventivni i tretmanski programi. U tom kontekstu ciljevi društva trebaju biti kvalitetni programi liječenja, smanjenje trajanja hospitalizacije i naglasak na preventivnim aktivnostima i izvaninstitucionalnoj skrbi za duševno oboljele jer sve to, na koncu, čini život duševno oboljelih osoba kvalitetnijim (Šendula Jengić i Katalinić, 2017.).

Na kraju valja ponoviti da su neubrojivi počinitelji specifična skupina počinitelja, koju je potrebno tretirati na specifičan način kako bi se zaštitila njihova prava, ali kako bi se zaštitilo i društvo. To zahtijeva edukaciju i posebnu osjetljivost stručnjaka, ali i cjelokupnog društva za potrebe te osjetljive i ranjive skupine.

Literatura

1. Ćirić, J. (2016). Praštati i kažnjavati. U I. Stevanović & A. Batrićević (ur.), *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
2. Derenčinović, D. & Getoš, A. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Draganić, M., Kovačević, D., Mužinić, L. & Sušac, N. (2016). Alkohol kao kriminogeni čimbenik kod ubojstva i pokušaja ubojstva. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(2), 299-323.
4. Getoš Kalac, A. (2021). *Violence in the Balkans. First findings from the Balkan Homicide Study*. SpringerBriefs in Criminology.
5. Goreta, M., Peko Čović, I., Buzina, N., Krajačić, R. & Jukić, V. (2007). Indikacije za forenzični tretman smanjeno ubrojivih i neubrojivih počinitelja kaznenih djela (1998-2002). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 14(1), 15-40.
6. Grozdanić, V. & Rittossa, D. (2017). Prava osoba s duševnim smetnjama u psihijatrijskim ustanovama u Republici Hrvatskoj – empirijska analiza. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 38(3), 947-981.
7. Hopkins Burke, R. (2019). *An Introduction to Criminological Theory. Fifth Edition*. New York: Routledge.
8. Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 93/2021.
9. Kovač, M., Žarković Palijan, T., Kovačević, D. & Mustapić, J. (2007). Neubrojivi mentalno retardirani počinitelji kaznenog djela. *Policija i sigurnost*, 17(1-2), 90-100.
10. Kregar, J., Sekulić, D., Ravlić, S., Zrinščak, S., Grubišić, K. & Petričušić, A. (2014). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
11. Ljubičić, M. M. (2013). *Sociopatološki profil i tretman lica smještenih na liječenje i čuvanje u zatvorsku psihijatrijsku bolnicu*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.
12. Maljuna, I., Ostojić, D. & Jendričko, T. (2019). Psihosocijalni aspekti graničnog poremećaja ličnosti. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(2), 213-234.

13. Mustapić, J. & Jadrešin, A. (2014). Karakteristike počinitelja kaznenih djela kojima je izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja. *Život i škola*, 32(2), 137-145.
14. Naglaš, T. (2020). *Tretman forenzičko psihijatrijskih pacijenata*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
15. Ostojić, D. (2012). Prva epizoda shizofrenije – važnost ranog otkrivanja bolesti. Što o tome trebaju znati socijalni radnici? *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 53-72.
16. Ricijaš, N. (2009). *Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
17. Šendula Jengiće, V. & Katalinić, S. (2017). Krizna stanja i primjena mjera prisile u psihijatriji. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 38(3), 1225-1237.
18. Škorić, M. & Srdoč, E. (2015). Pravni položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 52(4), 933-953.
19. Treursić, I., Žarković Palijan, T., Kovačević, D. & Pavelić Tremac, A. (2015). Obilježja kaznenih djela kod nebrojivih počinitelja. *Policija i sigurnost*, 24(1), 48-65.
20. Tripalo, D. (2017). Nebrojivi počinitelji protupravnih djela u kaznenom pravu i sudskoj praksi Republike Hrvatske. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 38 (3), 1205-1221.
21. Tripalo, D. & Burić, Z. (2012). Položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19(2), 501-531.
22. Validžić, A. (2018). *Tretman nebrojivih počinitelja kaznenih djela*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
23. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. *Narodne novine*, br. 76/2014, 93/2021.
24. Weldon, E. V. & Van Velsen, C. (1997). *A Practical Guide to Forensic Psychotherapy*. London i Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.